

Л. РУДЕНКО,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту географії НАН України

У звітній доповіді президент Національної академії наук Б.Є. Патон наголошував на необхідності активізації інноваційної діяльності та міждисциплінарних досліджень. Яскравим прикладом саме такого підходу є розробка Національного атласу України, над яким працюють нині понад десять інститутів НАН України, кілька інститутів Академії аграрних наук, низка провідних університетів України та науково-дослідних підрозділів ряду міністерств.

Входження України до світової спільноти незалежних держав потребує впровадження нових інституцій, серед яких чільне місце належить інформаційній географічній системі. Найважливішим елементом цієї системи, в якій зосереджуються дані про природу та суспільство, є Національний атлас України.

Національні атласи держав — це поєднання досягнень науки, культури та розвитку інформаційної сфери. Вони поширилися у світі і стали атрибутом державності в середині 50-х років, коли світова наукова громадськість почала відходити від наслідків війни та недовіри між державами і шукати шляхи співпраці. З'явився попит на знання про різні держави, їх історію та культуру, природні та соціальні ресурси, про їх специфіку та взаємозв'язки. Ця ідея поширення знань викликала активну підтримку у світі. З 1956 р., коли 18-й Міжнародний географічний конгрес визначив розробку національних атласів одним з найважливіших завдань географічної науки, до кінця століття, тобто менш як за 50 років, понад сто держав світу вже створили атласи, в яких розкривається феномен їхньої природи та населення, їхня специфічність та унікальність. Національний атлас став офіційним державним виданням, одним з атрибутів держави, який створюється за рішеннями вищих владних структур.

Нові незалежні держави, які виникли наприкінці ХХ ст., дуже швидко заявили про своє ставлення до входження у світову географічну інформаційну систему через створення національних атласів (1990 — Німеччина, 1993 — Україна і Польща, 1994 — Росія та Білорусь). І це зрозуміло, бо на цей час проблема місця держави в інформаційному просторі вже має яскраво виражений економічний відтінок. До того ж видання таких фундаментальних творів гуманістичного спрямування в умовах зміни пріоритетів суспільних цінностей говорить про зрілість суспільства, відображає рівень його культури, розвиток науки та практики.

Після здобуття незалежності Україна однією з перших серед нових європейських держав заявила про розробку свого атласу. За підтримки Фонду фундаментальних досліджень ДКНТ України в Інституті географії у 1993 р. з невеликого проекту було розпочато створення Національного атласу України (НАУ).

Визнання на державному рівні необхідності його розробки відбулося не одразу і не без труднощів. Але в серпні 2001 р. з'явився Указ Президента «Про Національний атлас України», яким підтримувалася ініціатива НАН України про створення Атласу, а Урядові України доручалося видати його у 2004 р.

Виконання Указу Президента розпочалося з розробки проекту відповідної державної науково-технічної програми. Технологію його виготовлення поділили на два етапи — підготовку до видання (авторські роботи зі створення оригіналів карт та інших інформаційних продуктів, науково-картографічне редагування) і власне видання (виготовлення оригіналу Атласу, його тиражування).

На НАН України було покладено науково-методичне забезпечення робіт і створення авторських оригіналів карт. Постановою Президії НАН України (№ 55 від 28.02.01) координуюча роль у створенні Атласу відведена Інституту географії. Саме в нашому інституті розроблено концепцію Атласу, обґрунтовано методологічні принципи його створення, визначено його структуру, склад тематичних розділів тощо. За нашим баченням, НАУ — це фундаментальний твір, узагальнення науково обґрунтованої інформації про природу та суспільство, про розвиток держави через характеристику природних умов та ресурсів, населення, економіки.

Головною функцією Атласу є інформаційна підтримка розвитку держави. Як твір енциклопедичного спрямування він буде важливим джерелом даних для прийняття державних рішень законотворчими та виконавчими структурами різних рівнів. Атлас міститиме достовірну інформацію, необхідну для проектування та виконання різноманітних програм економічного, соціального, екологічного напрямів. Базуючись на результатах фундаментальних наукових досліджень, він стане також джерелом ідей і сприятиме виробленню нових знань у сфері природничих та суспільних наук, а отже, і розвитку науки загалом, підвищенню рівня освіти, культури та формуванню національної самосвідомості нації.

Атлас являтиме собою однотомне видання двома мовами (українською та англійською). Він міститиме близько 600 карт, структурованих у шести тематичних блоках: вступ, історія формування держави, природні умови та природні ресурси, населення, економіка, стан навколишнього природного середовища. В основу розробки Атласу покладено принципи атласного картографування: системність та комплексність. Вони реалізуються в його структурі, сюжетах і змісті карт та в інших інформаційних продуктах (графіках, діаграмах, текстах).

Розробка карт базується на сучасних концепціях відповідних галузей знань, забезпеченні новітньою інформацією та використанні прогресивних технологій картографії. Такий підхід реалізовано в пілотному проекті (електронна версія) НАУ, створеному в Інституті географії в 1998—2001 рр. за підтримки уряду Канади.

Розроблена в Інституті географії концепція Атласу, список вміщених в ньому карт та його пілотний проект стали предметом наукового обговорення на Міжнародній конференції «Геоінформаційне картографування держав та регіонів (Київ, 30—31 травня 2001 р.)». Дискусія з основних проблем формування Атласу сприяла вдосконаленню його структури та змісту. Науковці виявили велику зацікавленість, бажання взяти участь у розробці першого видання НАУ, оскільки його створення — це творчий пошук, аналіз розвитку наукових досліджень у відповідній галузі знань, виявлення проблем тощо. Це також унікальна можливість об'єднання наукових сил відповідних галузей знань різних наукових структур. До цієї роботи, крім Національної академії наук, були залучені вчені з Національної аграрної академії, Академії педагогічних наук, провідних університетів України та інших вузів, представники окремих міністерств та їхніх науково-дослідних підрозділів.

Для успішного виконання Указу Президента рішенням Президії НАН України організовано Раду з координації робіт зі створення Національного атласу України. Голова Ради — академік НАН України А.П. Шпак. Координатор роботи — Інститут географії. Основними виконавцями стали фахівці кількох відділень Академії та їх інститутів. Це насамперед установи відділень наук про Землю (інститути геології, географії, геофізики, геохімії), загальної біології (інститути ботаніки, зоології), економіки (Інститут економіки), історії, філософії та права (інститути археології, археографії, історії).

Розуміючи, що від прийняття державних рішень до їх реалізації часто минає чимало часу, науковці названих інститутів розпочали роботу зі створення Атласу, спираючись на власні сили та ентузіазм. Вже розроблено та обговорено на засіданнях експертних груп за участю провідних учених списки карт майже всіх тематичних блоків Атласу. Розпочато створення карт блоку «Природні умови та природні ресурси». Їх близько 200. За рішенням Ради, вони повинні бути виготовлені до кінця 2002 р. До кінця 2003 р. авторські роботи необхідно повністю завершити. Це надзвичайно складне завдання, насамперед тому, що розробка карт наступних тематичних блоків потребує інформації, якою не володіють інститути та науковці. Це дані Держкомстату України, різних відомств, міністерств тощо. Здобування цієї інформації потребує значних коштів та часу для її обробки.

Проте створення Національного атласу України є почесним обов'язком держави, і науковці Національної академії наук докладуть усіх зусиль для його виконання.